

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 132/34.7

Л. В. ОСАДЧА^{1*}

^{1*}Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ), ел. пошта osadcha.lv@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0797-2788

ГЕНЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ МЕНТАЛЬНОСТІ

Мета. Стаття присвячена з'ясуванню ролі тілесності та психофізичних характеристик людини як передумови формування певного типу ментальності. Здійснено ретроспективний аналіз формування дискурсу про ментальність: зміст поняття, його темпоральні характеристики та колективна обумовленість. Поняття ментальності широко досліджувалося у різних галузях соціо-гуманітарного знання: історії, психології, а то й у контексті маргінальних наукових дискурсів, зокрема езотерики. У даному дослідженні здійснено спробу проаналізувати феномен ментальності крізь призму поняття досвіду. **Методологія.** Поняття досвіду набуло свого сутнісного обґрунтування завдяки доробкам представників феноменологічного підходу - пізнього Е. Гуссерля, М.-М. Понті, Б. Вальденфельса. З іншого боку, до наукового лексику поняття ментальності ввели представники французької історичної науки - М. Блок, Л. Февр, Ж. Легоф та ін. На сплаві цих двох методів, історичного та феноменологічного, утвердився генетичний метод - як історія осмислювання, досвід інтеріоризації. Завдяки застосуванню генетичного методу відкривається траєкторія переходу феномена у поняття. **Новизна.** Аналізується питання динаміки змін шарів ментального феномену, зокрема такого його різновиду, як психо-фізична природа людини, що було лише проблематизовано у роботах Ф. Броделя, однак не отримало належного теоретичного висвітлення. Для пояснення практик тілесності та обумовленості цим чинником діяльнісного компоненту культури здійснено огляд напрацювань таких авторів, як В. Розін (2005), М. Епштейн (2005), Н. Брунов (2003), А. Соарес, М. Фарханмехр, А. Шохем (2007), Д. Васкул, Ф. Ванніні (2012). **Висновки.** Перехід до парадоксальної поведінки, орієнтованої на знакові, а не сигнальні дії, до продуктивної, а не реактивної діяльності трансформувалася людська тілесність, а отже й параметри самосприйняття людини та уможливив формування специфічно людського середовища існування, що ми називаємо у широкому значенні світом культури, а не натури.

Ключові слова: ментальність, динаміка колективних уявлень, тілесність, символічно означена поведінка, гендерні відмінності, солідарність, соціальна інтеграція.

Актуальність теми дослідження

Не зважаючи на технічну, комунікативну, освітню глобалізованість світу, деякі соціологічні показники (тривалість та якість життя, «Індекс щастя» тощо) свідчать про неможливість чи й непотрібність цивілізаційного уодноманітнення світу. Звичайно, людство є єдиним видом, однак різноманітним завдяки численним впливам локальних природних середовищ, різній соціальній консолідації, діяльнісній орієнтації тощо. Розглядом даного питання - поєднання природного, а отже спільного, та відмінного, соціальноорієнтованого - займалися представники різних поколінь французької історично-антропологічної школи «Анналів». В їх інтерпретації дане питання постало як проблема динаміки змін у ментальності соціальної групи. Якщо досвідно детерміновані ментальні шари різних швидкостей, як-то структури короткої тривалості (політичні уподобання), середньої (економічні цикли та відносини) та значної тривалості (соціальні структури), поставали

об'єктом окремих досліджень в роботах представників школи Анналів, то тілесність, як передумова подальших культурних практик, соціальних відносин, була лише побіжно зауважена у роботах Люсьєна Февра та Жоржа Дюбі.

Мета дослідження

Мета дослідження: з'ясувати як під впливом зовнішніх впливів середовища та знакової поведінки відбулися незворотні зміни способу життя (від натури до культури) та тілесних характеристик людини.

Виклад основного матеріалу

Першим за дослідження шарів ментальності та зміну форм їх наповненості взявся представник другого покоління історично-антропологічної школи - Фернан Бродель.

Для прояснення контексту аналізованої нами проблеми звернемося до ретроспективного контексту історико-антропологічної методологічної школи. Її засновниками були фран-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

цюзькі історики - Марк Блок та Люсьєн Февр. Їх теоретичні інтереси стали реакцією на тогочасні політичні події та ідеологічне підкорення науки. З одного боку - широка обізнаність із марксистським тлумаченням історії, як зміною суспільних формацій, коли технологічний прогрес й удосконалення засобів виробництва сприяють руйнуванню попередніх усталених суспільно-виробничих відносин і сприяють виникненню якісно іншому співвідношенню продуктивних сил, формуючи інший суспільний порядок. Марк Блок жваво цікавився як історією, так і економікою, навіть читав курс з економічної історії у Сорбонні. Однак існуючі філософсько-економічні інтерпретації рушійних сил історії його не задовольняли, бо у цій системі не було місця людині, що було ідеологічно вигідно пануючим тоталітарним режимам того часу - сталінізму та гітлеризму. Суспільні відносини не є різновидом позитивістського механіцизму, на думку теоретика. Його теорія посилюється й доводиться біографічними фактами, оскільки будучи євреєм, він відмовився емігрувати до США з окупованої нацистами Франції, брав участь у підпільному опорі, врешті у 1944 році арештований та страчений, однак, не зважаючи ні на що, лишився вірним своїм переконанням, що Франція його батьківщина і за неї варто померти.

Для винесення своїх думок на розсуд широкої публіки Марком Блоком та Люсьєном Февром і був заснований часопис «Аннали соціальної та економічної історії», що й дав назву історичній школі, котра вводила «свідомісний фактор» як рушій історичних трансформацій. Суть їх методологічного повороту полягала у переорієнтуванні історичної науки з «вивчення верхівки айсберга» - битв, договорів, ротації влади - до її основи - життя широких мас населення. Якими є детермінанти цього «життя широких мас населення»? Саме відповідь щодо околу детермінант феномену й лягла в основу поколіннєвого поділу доробку представників школи, вирізняла теоретичні здобутки кожного із представників, забезпечила широту проблемної палітри та можливість крос-галузевого орієнтування досліджень. Отож, Марк Блок першим зауважив у роботі «Апологія історії» [2] потребу дослідження життя простих верств населення, поряд зі специфікою елітарного способу життя, звернув увагу на те, що історик, як би він не відмежовувався від власного пов-

сякдення на угоду об'єктивності професійного інтересу, теж має свою життєву історію, й запропонував ввести останню як повноцінну детермінанту історичного дослідження, а не витіснити її як незначущу.

Люсьєн Февр, торкаючись матеріального тла життя середньовічної людини, з'ясував, що воно підпорядковане умоглядним параметрам світосприйняття, тобто матеріальне, наочне є похідним від символічних настанов колективної свідомості. Феномен колективного свідомого, котре є реальним за результатами функціонування (загальнозрозумілість доктрини служіння, що лягла в основу феодального суспільного устрою; гомогенність релігійних цінностей, яка окреслила обриси християнської ойкумени, а на сьогодні - Європи як геополітичного простору, в основі якого лежать не просто цінності гідного життя, а аксіологія християнської життєвої настанови), однак не раціоналізоване й вербалізоване однозначно, а отже, неусвідомлене у всій своїй повноті, Люсьєн Февр окреслив поняттям ментальність.

Представники наступних поколінь школи «Аналів» то уточнювали зміст поняття, то демонстрували на конкретному історичному матеріалі його життєву зануреність. Саме невизначеність поняття ментальність стала підставою для критики історико-антропологічної методології та причиною її постійного «осучаснення» й реактуалізації.

Вже Люсьєн Февр визнав, що ментальність характеризує, вичерпує проблемне поле, змістовну наповненість життя широких верств населення деякого хронологічного періоду, а тому її варто вивчати послідовно, системно. До ряду базових детермінант він відносив вплив природного та соціального середовища, а також психофізіологічні особливості самого людського організму.

На розкритті першої детермінанти - впливу соціального та природного середовища у контексті виробничої активності соціальних груп - зосередився представник другого покоління представників школи «Аналів» Фернан Бродель, перу котрого належить 2-томна робота «Матеріальна цивілізація, економіка й капіталізм, XV-XVIII ст.» [3]. Він першим поставив питання щодо механізмів ментальної динаміки, виділивши її сфери та швидкості. Найбільш швидко змінюваною є сфера громадсько-політичних пріоритетів, на другому

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

місці - тип економічних відносин, найбільш інерційними є зміни у соціальній структурі.

Надалі дана періодизація історичної динаміки стане аксіоматичною для представників історико-антропологічної школи, однак є момент, котрий «спливе» у роботі представника третього покоління - Жоржа Дюбі - й котрий, тим часом, відсилає до постановки питання про детермінанти ментальності засновником школи - Люсьєном Февром, а саме еволюція генетичних параметрів «колективного неусвідомленого свідомого» - самої людської тілесності та її перенесення у створюване матеріальне, технічне оточення людини. Іншими словами, щоб зрозуміти тип ментальності, потрібно визначитися з умовами її формування: це і система влади, покликана консолідувати людей у єдине колективне ціле, і матеріальне виробництво, котре забезпечує життєві потреби членів соціуму та формує статусне, привілейоване, надмірне споживання, що виражає систему суспільної стратифікації. Однак засадничим чинником, на думку Ж. Дюбі, є людська природа, котру він запропонував розглянути проблемно, а не констативно. Більш розгорнуту відповідь на питання щодо детермінованості характеру людської діяльності, створюваного нею окультуреного світу, параметрів мислення та самопізнання дала феноменологія. Однак у контексті огляду здобутків історико-антропологічної школи нам важливо відмітити, що рухаючись не шляхом опису суб'єкта *cogito* та структур його індивідуальної свідомості, а йдучи від історії суспільної координації, тобто зі сфери інтерсуб'єктивних взаємодій, ми впираємося все у теж питання - пограничності людської тілесності як умови можливості будь-якого досвіду світу.

Питання психо-фізіологічного чинника у детермінованні змістовного наповнення колективних уявлень про світ, про належний лад у ньому (те, що А. Гуревич назвав «згодою мовчазної більшості» в роботі «Категорії середньовічної культури» [5]) було лише обережно висловлене представниками школи Анналів, але не було запропоновано переконливої відповіді на нього, а тому варто спробувати розкрити специфіку генетичної динаміки як умови можливості феномену ментальності.

Наукова новизна

Наукова новизна пропонованого досліджен-

ня полягає у з'ясуванні «ціни» окультуреності й етапів напрацювання того коду самосприйняття, котрий унеможлиблює повернення людини до стану дикості й зафіксований у параметрах її тілесності. В даному випадку у нагоді нам стає еволюціоністський підхід. З-поміж інших підходів до визначення культури - дифузійнізму, біологізму, функціоналізму, психологізму - еволюціонізм зазнав чи не найбільше критики. Підґрунтям для цього стало спростування самого погляду на культуру як на те, що пов'язане з біологічним розвитком чи з прогресистськими настановами природничих наук. Культура не зводиться до матеріальності артефактів, завдяки представникам семіотичного підходу культура почала трактуватися як сфера соціально значимих смислів. Тому є підстави для типологізації підходів до визначення культури як таких, що, по-перше, спрямовані на пояснення феномену поставання людини як окремого виду з-поміж живих істот. Цей тип пояснень відображає історію виокремлення культурологічної проблематики, її пов'язаність з натуралізмом просвітницького проекту. Його ми окреслимо як «реалізаційний», тобто такий, що пропонує модель фіксованих діяльнісних й технологічних здобутків людини. Це ніби зовнішній погляд на подоланий видом *homo sapiens* шлях від тваринного стану до цивілізованості. Як і будь-яка модель, цей тип визначень хибує умовністю.

По-друге, після семіотичного повороту в гуманітарній науці актуальним стає інший тип визначення культури - *репрезентаційний*, - покликаний розкрити сутнісні характеристики людини як соціальної істоти, здатної засвоювати досвід інших через інтеріоризацію-екстеріоризацію смислових домінант дійсності. Цей тип визначень зосереджується на потрактуванні суб'єкта культури як носія свідомості. Репрезентаційний тип визначення культури за формою є феноменологічним, за змістом - семіотичним, а тому це постпросвітницький проект, бо біологічні параметри людської природи, як й історичний контекст її досвіду відходять на другий план.

Еволюціонізм же належить до реалізаційного типу визначень культури, розглядаючи основного актора культури темпорально, констативно. Вихідні положення підходу наступні: єдність людського роду у зв'язку зі спільністю виду першопредків, всі культури

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

проходять один і той же шлях свого розвитку, останній є лінійно спрямованим: від простішого до складнішого. Російський дослідник Андрій Белік додав до цього переліку: «... ідея суспільного прогресу, історичного оптимізму, просвітницько-раціоналістичний ідеал майбутнього розвитку культур, психологічне обґрунтування явищ культури й нерідко визначення закономірностей розвитку культури із психологічних особливостей індивіда» [1].

У контексті нашого дослідження звернення до еволюціоністського підходу не передбачає його апологетичне відстоювання. Це лише інструмент моделювання процесу культурогенезу.

Кожен із зазначених вище підходів плідний на своєму ареалі дослідження, а тому вони не є суперечливими, бо сприяють прирошенню нового знання кожен на своїй проблемній ділянці. Тут значущим є ще й темпоральний аспект проблеми: при актуалізації дослідження того чи іншого аспекту дійсності наука оперувала деяким інструментарієм, і саме на його базі виробляла свої гіпотези. Тому звертаючись до того чи іншого предмету культурологічного дослідження, ми вступаємо в той дослідницький період, коли інтерпретація розгорталася в на той час доступному діапазоні, котрий, можливо, вже розширений або ж призабутий. Тому якщо підходи до визначення культури і є суперечливі між собою в принципі, то в їх екстраполяції на конкретне дослідницьке поле можуть бути взаємодоповнюваними. Цю методологічну ситуацію можна пояснити на зразок того, як Томас Кун обґрунтував паралельне співіснування різних, часом суперечливих, наукових парадигм: «Кумулятивне накопичення відкриттів не просто стається рідко, але в принципі є неможливим. Дослідження, що здається кумулятивним, зобов'язане своїм успіхом умінню вчених відбирати проблеми, що можуть бути вирішені завдяки концептуальному та технічному зв'язку із вже існуючими проблемами.» [6]

Так, еволюціоністська парадигма є найбільш плідною при дослідженні комплексу проблем, що стосуються первісної культури й при моделюванні того, як «все починалося». Оскільки в контексті пропонованого дослідження ми звертатимемося до окресленого проблемного ареалу, то еволюціоністський підхід видається нам найбільш валідним.

З іншого боку, семіотичний підхід до культури доповнює еволюціоністський у частині обґрунтування необхідності й значущості фізіологічних та поведінкових змін. Або ж надає причини анатомічної еволюції людини, які є похідними від ускладнення смислового, сигнально-знакового виміру колективного життя.

Людина, як істота, що живе у культурі, не лише створила комфортне, безпечне середовище власного існування, але й змінилася сама, творячи цей простір людиновимірності. Отож, якою є ціна окультуреності, чим довелось поступитися, віддавши перевагу свободі та творчості над інстинктом?

Так, російський дослідник Вадим Розін саме у такий спосіб обґрунтовує доречність, історичну аподектичність ускладнення форм людської поведінки й групової координації, що закладає підвалини для феномену соціальності. Він моделює ситуацію з життя первісного колективу, коли несподівана поява хижака викликає окрик переляку у працюючих першопредків. З несподіванки із їх рук випадають знаряддя праці, а деякі з них досягають хижака. Останній, не очікуючи такої колективної реакції, вдається до втечі. З часом спонтанна дія колективного захисту стає обов'язковою: «Чим частіше первісні люди вдавалися до парадоксальних дій, тим більше сигналів перетворювалося у знаки, і тим ефективнішою ставала людська співпраця. Врешті-решт процес логічно підходить до свого завершення: парадоксальна поведінка стає основною, повністю витісняючи старі форми сигнальної поведінки» [7, с.111]. Творення колективно значущих символів, новий режим координації групових дій спричиняє зміну фізіології: смисловий чинник запускає процес еволюції фізіологічних параметрів людини. «Ціна окультуреності» відбилася на фізіології людини.

Якими є ці відбитки, якою є «ціна» смислової, а не інстинктивної координації поведінки?

Вадим Розін вказує на одну із суттєвих фізіологічних змін: формуються особливості статевої поведінки та менструальний цикл у жінок. У первісному колективі виокремлюється лідер - організатор знакової (парадоксальної) поведінки. Очевидно, користуючись преференціями влади та престижу, він схилив особин жіночої статі до статевого спілкування й поза нормальним для такого спілкування періодом

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

(тічкою). Внаслідок цього формується нова тілесність на мутаційній основі - біологічний зсув, коли жінка стає здатною завагітніти протягом року, а не лише в окремий період року, як переважна більшість представників тваринного світу.

Наступною фізіологічною мутацією, котрою людина поплатилася за перехід до парадоксальної, знакової, а отже культурної поведінки - є прямоходіння. Підняття по вертикалі збільшувало оглядовість довколишнього простору, це робило життя безпечнішим, оскільки здатність довго триматися на задніх кінцівках дозволяла заздалегідь побачити ворога й унеможливити його несподіваний напад. Прямоходіння є чи не найбільш парадоксальною мутацією людини, оскільки у такий спосіб відкривалася найменш захищена ділянка тіла - живіт. Якщо спина, на котру мала б приходитися атака ворога-хижака, захищена кістковою основою - «корсетом» з ребер, то живіт відкривав при фронтальному нападі найлегший доступ до життєво важливих внутрішніх органів. При пересуванні на чотирьох кінцівках він був недоступний завдяки самому розташуванню корпусу. Однак прямоходіння сприяло кращому орієнтуванню на місцевості, відстежуванню ворога ще на підступах. Особина почала демонструвати випереджальну, а не реагуючу дію.

Вертикальність розміщення себе у просторі відбилася на способах самозасвідчення людини у первісному мистецтві. Так, періоду пізнього неоліту сягає створення такого архітектурного об'єкту, як менгір. Це доісторична пам'ятка мегалітичної культури, що являє собою вертикально розміщений кам'яний блок. Його висота може коливатися від 2 до 20 метрів. Саме такої форми моноліт набув при таненні льодовиків та сходженні лавин під час інтергляціалів льодовикової ери, останній із яких відбувся близько 12 тис років тому. За припущенням, тоді уламки каміння разом з льодовою масою поступово зсувалися у рівнини, шліфуючись завдяки взаємному тертю. Людина, таким чином, отримала готовий, оброблений природою об'єкт. Однак саме спосіб його застосування вказує на культурну, символічну чи парадоксальну діяльність первісної людини. Остання засвідчує менгіром освоєність території, маркує свою присутність у просторі. Як доводять археологічні дослідження, менгір є наслідком цілес-

прямованих, консолідованих людських зусиль.

М. І. Брунов спростовує у роботі «Нариси історії світової архітектури» такі закономірні припущення щодо призначення менгірів, як позначення могил предків чи вождів. Під монолітами не завжди виявляли рештки поховань. Він відкидає також версію про їх божественну символіку на зразок єгипетських обелісків, що встановлювалися на честь солярного божества Амона. Щодо того часу можна говорити лише про проторелігійні феномени, отже культ як такий ще не був сформований. Дослідник пропонує семіотичну інтерпретацію пам'ятки: менгір символізував саму людину, її першу ознаку для вирізнення з-поміж решти представників живої природи. «Вертикаль - головна вісь людського тіла. Людина - мавпа, яка стала на задні лапи і ствердила вертикаль як свою основну вісь. Вертикаль є головною зовнішньою ознакою людини, яка вирізняє її з точки зору зовнішнього вигляду від тварини. Коли дитина чи діти малюють людину, то вони ставлять вертикальну паличку, до якої домальовують голову, руки й ноги, на відміну від горизонтальних паличок, що зображають у них тварин» [4, с.26].

У зв'язку з прямоходінням можна констатувати третю фізіологічну мутацію: вивільнені руки почали застосовуватися для інструментальної дії. Врешті, змінюється анатомічна конструкція долоні: великий палець розміщується у протистоянні до решти чотирьох, що уможливорює хапальні рухи й тривале утримування предмету. Руки ставали дедалі точнішими, а контактування з матеріальною дійсністю - все ефективнішими. На період мезоліту припадає сплеск накопичення майстерно виготовлених предметів, що потребувало умілого орудування дрібними інструментами.

Четвертою фізіологічною зміною, пов'язаною з аномальністю культурної поведінки людського виду, є специфіка процесу дітонародження. Прямоходіння повпливало на деформацію тазових кісток жінки: вони ущільнилися, деякі хрящові тканини стали кістковими під впливом тиску внутрішніх органів та плоду на таз, а не підребер'я, як у більшості ссавців. Тазові кістки жінки набули чашоподібної форми, при чому родові канали втратили свою еластичність, бо їх почав оточувати кістковий пояс. Ці медичні факти є поясненням того, чому дітонародження для жінки перетвори-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

лося на випробування, що часто межує зі смертю.

Фізіологам також належить припущення про те, що оптимальний період виношування дитини має складати 12 місяців. За звичайних умов дев'ятимісячного виношування немовля має несформованими деякі системи органів: орган зору; м'язовий пояс - немовля не тримає голову, не здатне самостійно рухатися; центральна нервова система теж ще продовжує своє фізіологічне формування, про що свідчить некоординований рух кінцівок. У віці 3-х місяців дитина починає системно реагувати на оточуючі подразники, вона проявляє увагу, пам'ять, її емоції стають передбачуваними. З цього періоду починає домінувати її психічний, а не фізіологічний розвиток. Таким чином, прямоходіння повпливало не лише на жіночу фізіологію, але й на перебіг онтогенезу людини.

Парадоксальна культурна поведінка лягла в основу подальшого гендерного розподілу ролей у суспільстві. Жінка фізіологічно пристосована до подальшої турботи за новонародженим. Вона стала прив'язаною до дому, до домашнього простору, де найлегше створити оптимальні умови для виживання потомства. Незавершена фізіологічна сформованість новонародженого зробила цей період досить тривалим. Агентом зовнішньої дії, тобто здобувачем харчів став чоловік.

Тривалість життя людини первісної епохи складала у середньому тридцять років. Дорослішання наставало досить рано. Це особливо ускладнювало участь жіночих особин, оскільки їх вагітність наставала надзвичайно рано за сучасними мірками - з десяти років. Пологи для несформованого організму, очевидно, ставали нелегким випробуванням, почасти з летальним завершенням, адже з фізіологічної точки зору дитина народжувала дитину. А звідси впливають наступні гіпотези, що отримали підтвердження завдяки археологічним знахідкам: ранні пологи призводили до високої смертності саме серед жіночих особин, тому склалася ситуація «дефіциту жінок».

Це припущення підтверджують факти в галузі археології: перші військові зіткнення відносять ще до палеолітичних часів, якими датують знахідки з Передньоазійського регіону деформованих кістяків чоловічих особин, що явно полягли насильницькою смертю. Якими ж

могли бути причини таких смертоносних сутичок, оскільки ареол розселення дозволяв на той час уникати територіальної конкуренції. Найвірогідніша гіпотеза щодо причин міжплеменних конфліктів - боротьба за жінок, котрих з причин високої ранньої смертності не вистачало, а тому чоловіча конкуренція посилювалася.

Історична демографія підтверджує подібне припущення ще й тим, що, фактично, до XIV століття навіть у місцях організованого захоронення людей у Європі, жіночих останків майже немає. Твердження про можливі окремі захоронення жінок не підтверджуються ані знахідками, ані будь-якими іншими теоретичними аргументами, оскільки християнський світогляд не надає обґрунтування подібним вчинкам. Швидше за все, ранні шлюби, що практикувалися в Європі на той час, демонструють ту ж таки ситуацію народження дитини дитиною. Дитячих останків, до речі, так само у місцях давніх захоронень не знайдено. Жіночі, як і дитячі, кістяки не встигали достатньою мірою ущільнитися, увібравши необхідну кількість мінеральних речовин, а тому, порівняно з чоловічими, зазнавали швидшого розпаду.

Висновки

Таким чином, перехід до парадоксальної поведінки, перетворення її на норму, віддавання переваги знаковим діям над сигнальними, продуктивній діяльності над реагуючою уможливили формування специфічно людського середовища існування, що ми називаємо у широкому значенні світом культури, а не природи.

Трансформація тілесності пов'язана з наступними змінами: сигнальна поведінка людини змусила її піднятися на задні кінцівки, діяти випереджаюче, а не реагуюче, що змінило будову долоні, пристосувавши її до оволодіння інструментами праці. Знакова та сигнальна поведінка змусила особин консолидуватися у колектив з єдиним лідером. Статус престижності дозволив йому користатися владою та спонукати жінок до статевого спілкування всупереч річним фізіологічним циклам, як у тварин. Людські жінки стали дітородними протягом усього року, а не лише у певні періоди. Прямоходіння значно вплинуло на будову жіночого організму: пологи ускладнилися й пришвидшилися - період виношування скоротився з року (за припущенням деяких фізіологів) до дев'яти

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

місяців. Новонароджене дитя продовжувало фізіологічно формуватися ще тривалий час. З'являючись на світ кволим і непридатним до самостійного життя ще тривалий час, воно надовго прив'язувало матір до обмеженого простору дому, у зв'язку з чим агентом зовнішньої дії став чоловік. Етика гендерних відносин теж склалася з огляду на факт високої смертності жінок, оскільки рано вагітніючи, вони часто були нездатні витримати пологи, а

тому останні перетворювалися на смертельне випробування. Звідси феномен «товаризації жінок», про який згадує Клод Леві-Строс, коли жінка є несамостійною, відповідальність за неї несуть чоловіки: батько, брат, чоловік. Наша тілесність, таким чином, є доказом високої ціни, котру заплатила людина за можливість бути парадоксальною, творчою та окультуреною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белик, А. Культурология. Антропологические теории культур [Электронный ресурс] / А. Белик. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Belik/_01.php. – Назва з екрана. – Перевірено 24.11.2015.
2. Блок, М. Апология истории или ремесло историка / М. Блок. – Москва: Наука, 1986. – 236 с.
3. Бродель, Ф. История и общественные науки. Историческая длительность [Электронный ресурс] / Ф. Бродель. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Brod/index.php. – Назва з екрана. – Перевірено 24.11.2015.
4. Брунов, Н. И. Очерки по истории мировой архитектуры. Т. 1. / Н. И. Брунов. – Москва : Центрполиграф, 2003. – 400 с.
5. Гуревич, А. Я. Избранные труды. Средневековый мир / А. Я. Гуревич. – Санкт-Петербург : Изд-во С-Петербур. ун-та, 2007. – 560 с.
6. Кун, Т. Логика и методология науки. Структура научных революций [Электронный ресурс] / Т. Кун / Перевод с английского И. З. Налетова. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/Kun/_Index.php. – Назва з екрана. – Перевірено 25.11.2015.
7. Розин, В. М. Культурология: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. М. Розин. – Москва : Гардарики, 2005. – 462 с.
8. Эпштейн, М. Тело на перекрестке времен. К философии осознания / М. Эпштейн // Вопросы философии. – 2005. – №8. – С. 66-82.
9. Waskul, D. Introduction: the Body in Symbolic Interaction / D. Waskul, P. Vannini // Body/Embodiment: Symbolic Interaction and the Sociology of the Body. –Wilshire : Ashgate Publishing, 2012. – p. 1–19.
10. Soares, A. M. Hofstede's dimensions of culture in international marketing studies / A. M. Soares, M. Farhangmehr, A. Shoham // Journal of Business Research. – 2007. – Vol. 60 – P. 277–284. doi: 10.1016/j.jbusres.2006.10.018.

Л. В. ОСАДЧАЯ^{1*}

^{1*}Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова (Киев), эл. почта osadcha.lv@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0797-2788

ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ МЕНТАЛЬНОСТИ

Цель. Статья посвящена выяснению роли телесности и психо-физических характеристик человека как условия формирования определенного типа ментальности. Осуществлен ретроспективный анализ дискурса о ментальности, его темпоральных характеристик и коллективной обусловленности. Понятие ментальности широко исследовалось в разных направлениях социо-гуманитарной науки: истории, психологии, а также в контексте маргинальных научных дискурсов, в частности, эзотерики. В данном исследовании совершена попытка проанализировать феномен ментальности в связи с понятием опыта. **Методология.** Понятие опыта было существенно обосновано благодаря теоретическим работкам представителей феноменологического подхода - позднего Э. Гуссерля, М.-М. Понти, Б. Вальденфельса. С другой стороны, в научной лексикон понятие ментальности ввели представители французской исторической науки - М. Блок, Л.Февр, Ж. Легоф и др. На пересечении этих двух методов, исторического и феноменологического, утвердился генетический метод - как история осмысления, опыт интериоризации. Благодаря использованию генетического метода открывается траектория перехода феномена в понятие. **Новизна.** Анализируется проблема динамики изменений пластов ментального феномена, в частности такой его разновидности, как психо-физическая природа

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

человека, что были проблематизированы в работах Ф. Броделя, однако не получили надлежащего теоретического продолжения. Для объяснения практик телесности и обусловленности этим фактором деятельностного компонента культуры совершен обзор наработок таких авторов, как В. Розин (2005), М. Эпштейн (2005), Н. Брунов (2003), А. Соарес, М. Фарханмехр, А. Шохем (2007), Д. Васкул, Ф. Ваннини (2012). **Заключение.** Переход к парадоксальному поведению, ориентированному на знаковые, а не сигнальные действия, к продуктивной, а не реактивной деятельности, трансформировал человеческую телесность, а также параметры самовосприятия человека и содействовал формированию специфически человеческой среды существования, которую мы называем в широком понимании миром культуры, а не природы.

Ключевые слова: ментальность, динамика коллективных представлений, телесность, символически обозначенное поведение, гендерные отличия, солидарность, социальная интеграция.

L. V. OSADCHA^{1*}

^{1*}National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv), e-mail osadcha.lv@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0797-2788

GENETIC DETERMINATIONS OF MENTALITY

Purpose. The article is devoted to clarifying the role of physicality and psycho-physical characteristics of a person as a preconditions of the mentality forming. It is conducted a retrospective analysis of discourse on the mentality, the history of the concept, its temporal characteristics and collective conditioning. The concept of mentality has been widely studied in various fields of socio-humanities such as: history, psychology, and even marginal context of scientific discourses, including the esoteric. This study attempted to analyse the mentality phenomenon through the prism of the concept of experience. **Methodology.** The concept of experience was acquired by essential justification through the representatives of the phenomenological approach - the late Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, Bernhard Waldenfels. On the other hand the concept of mentality as a form of collective unconscious experience was entered to the scientific vocabulary by the representatives of the French historical science - M. Bloch, L. Febvre, J. Le Goff and others. At the intersection of these two methods, historical and phenomenological, the genetic method has been established - as a history of coverage and experience of internalization. Thanks to the application of genetic method the transition of phenomenon into the concept was examined. **Novelty.** The problem of change dynamics of mental phenomenon, in particular psycho-physical nature of a person, which has been only mentioned in F. Braudel works but has not received the adequate theoretical coverage, is analysed. To explain the practices of physicality and causality of this factor the action component of the cultural the overview of developments of such authors as V. Rozin (2005), M. Epstein (2005), N. Brunov (2003), A. Soares, M. Farhangmehr, A. Shoham (2007), D. Vaskul, F. Vannini Hospital (2012) was committed. **Conclusions.** The transition to paradoxical behaviour that is oriented on sign, and not on signalling actions, to the productive, and not to reactive activity, transformed the human physicality, as well as the person's self-image and contributed to the formation of specifically human environment of existence, which is called in the broadest sense the world of culture, but not nature.

Key words: mentality, the dynamics of collective representations, physicality, symbolically loaded behavior, gender differences, solidarity, social Integration.

REFERENCES

1. Belik A. Kulturologiya. *Antropologicheskiye teorii kultur* [Cultural studies. Anthropological theories of cultures]. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Belik/_01.php. (Accessed 24.Nov.2015).
2. Blok M. *Apologiya istorii ili remeslo istorika* [Apology of history or the craft of the historian]. Moscow, Nauka Publ., 1986. 236 p.
3. Brodel F. *Istoriya i obshchestvennyye nauki. Istoricheskaya dlitelnost* [History and social science. Historical duration]. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Brod/index.php. (Accessed 24.Nov.2015).
4. Brunov N.I. *Ocherki po istorii mirovoy arkhitektury. T. 1* [Essays on the history of world architecture. Vol. 1]. Moscow, Tsentrpoligraf Publ., 2003. 400 p.
5. Gurevich A.Ya. *Izbrannyye trudy. Srednevekovyy mir* [Selected works. The medieval world]. Saint-Petersburg, izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta Publ., 2007. 560 p.
6. Kun T., Neletov I.Z. *Logika i metodologiya nauki. Struktura nauchnykh revolyutsiy* [The logic and methodology of science. The structure of scientific revolutions]. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/Kun/_Index.php. (Accessed 25.Nov.2015).

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

7. Rozin V.M. *Kulturologiya: Uchebnik* [Cultural Studies: extbook]. Moscow, Gardariki Publ., 2005. 462 p.
8. Epshteyn M. Telo na perekrestke vremen. K filosofii osyazaniya [The body is at the crossroad of time. To the philosophy of touch]. *Voprosy filosofii – The problems of philosophy*, 2005, no.8, pp. 66-82.
9. Waskul D., Vannini P. Introduction: the Body in Symbolic Interaction. *Body/Embodiment: Symbolic Interaction and the Sociology of the Body*. Wilshire, Ashgate Publishing Publ., 2012, pp. 1-19.
10. Soares, A.M., Farhangmehr M., Shoham A. Hofstede's dimensions of culture in international marketing studies. *Journal of Business Research*, 2007, vol. 60, pp. 277-284. doi: 10.1016/j.jbusres.2006.10.018.

Стаття рекомендована до публікації д. філ. н., проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії 23.11.2015

Прийнята до друку 01.12.2015